

Що таке поступ?

Автор:

Іван Франко

Що таке поступ?

Іван Якович Франко

Іван Якович Франко

Що таке поступ?

I

Слово «поступ» почуєте часто в наших днях із різних уст. Усі накликають до поступу, дехто тішиться ним, дехто нарікає на нові «поступові» думки та порядки. Може би не від речі було поміркувати, що то таке поступ, у чім його шукати, чи є чого ним тішитися або, може, журитися?

Слово «поступ» і відповідне йому поняття нове не лише у нас, але й у цілім освіченім світі. Ще яких 300-400 літ тому назад навіть найосвіченіші люди не багато думали про те, що колись на світі було не так, як тепер, а колись може змінитися теперішній порядок. У давніших часах загально держалася думка, що порядки між людьми все були однакові, або майже однакові, що ті порядки – хліборобські, ремісничі, родинні, громадські – вічні, – встановлені самим богом і так вони і лишаться до суду-віку. Щонайбільше добачувано таке, що ті порядки не все строго і чисто додержуються, потроху псуються, і не стає між людьми працьовитості, пильності, дбайливості, послуху, покори, побожності. Се походило по думці тих старих людей не з чого, як з людської злоби, з зіпсуття обичаїв або з чортівської спокуси.

Такий погляд на історію чоловіка на землі держався довгі тисячі літ. І треба було віків тяжкої наукової праці та несподіваних відкриттів науки, dokonаних в найновіших часах, щоб люди, нарешті, дійшли до переконання, що початкова історія чоловіка на землі, та порядки й обставини, серед яких жив найдавніший чоловік, були зовсім інакші, та що їх розвиток dokonувався помалу на різних місцях землі протягом десятків, а може й соток тисяч літ.

Новочасна наука виказала, що чоловік протягом довгих тисяч років з дикого сотворіння виробився до того, що пізнав користь вогню.

Аж від тої пори можна починати його історію. На різних місцях Європи повіднаходжено вогнища такого давнього чоловіка, повіднаходжено останки його костей, що де в чому би ближчі до костей нинішніх великих мавп, ніж до костей нинішнього чоловіка. Той давній чоловік був зовсім дикий, жив у лісах та вертепах, пізніше по печерах та яскинях, повироблюваних водою в берегах рік та скalistих горах. Він живився лісовими плодами та м'ясом звірів, яких йому вдавалось убити чи то дерев'яним кием, чи каменем. Минули знов довгі тисячі літ, поки чоловік навчився з річного каменя, головне з кременю, викрісувати найпростіше оружжя: вістря до сокир, молоти, вістря до копій та стріл, скробачки до обдирання м'яса зі шкіри. Оттаким нужденним оружжям послуговувався чоловік у своїй боротьбі зі звірами, вбивав їх, пік на вогні й їв, а з їх шкір робив собі одяг, вживаючи до шиття скручених звірячих кишок, ігол або шил із звірячої кістки. Се була найстарша доба людського життя на землі, так звана доба лупаного або кресаного кременю. З інших слідів, віднайдених ученими людьми, можемо догадуватися, що та доба нужденного дикого лісового та печерного життя чоловіка тривала десятки тисяч літ, певно, далеко довше, ніж усе пізніше цивілізоване життя, про яке маємо певніші свідчення.

В такому дикім стані жили люди по різних сторонах світу; сліди їх знайдено по всій Європі і в Африці, прим., у Єгипті глибоко під останками пізніших будівель, у Азії глибоко під руїнами найстарших міст; знайдено їх і в нашій країні; і ми покидаємо тут декілька малюнків, щоб ви самі побачили, як то виглядали початки того, що тепер називаємо людським поступом.

Протягом довгих тисяч літ чоловік набирався вправи, досвіду, вмільності. Він привчився уживати на своє оружжя іншого каменя, м'якшого від кременю, та зате такого, що його можна було краще обробити, вигладити, виточити. І ми маємо вже новий образ, вищий ступінь людського розвитку, поступ супроти стану першої дикості – добу гладженого або точеного каменя. Сокири, вістря стріл,

молоти, вістря спис із такого гладженого каменя, обік них ігли та шила з кості, оздоби з раковин (мушель) або звірячих зубів – отсе головний спрятток того чоловіка.

Та помалу починають показуватися сліди нової культури: чоловік винаходить метали, вчиться витоплювати та перероблювати їх – насамперед бронзу (сплав із міді й пини), декуди саму мідь, а на остатку залізо. Аж тоді, коли чоловік заволодів металами, сталася можливою цивілізація, стався можливий перехід від дикого ловецького та печерного стану до рільництва, до стану осідлості, до будування домів і міст, до творення держав.

Як виглядало родинне життя того найдавнішого чоловіка кам'яної доби? Дуже тяжко виробити собі про се ясне поняття, бо приклади теперішніх диких людей, що живуть іще цілком або почасти в дикім стані, ховаються по печерах, викрісують кам'яне оружжя і вдягаються в звірячі шкіри, не може давати вірного образу того прадавнього життя диких людей. Деякі вчені догадуються, що найдавнішою формою здруженого життя людей було стадо, де діти були виключно власністю матерів, на яких лежало їх плекання і виховування аж до тої пори, коли вони могли й самі робити те саме діло, що робили старші.

Певне й те, що між такими людськими стадами йшли ненастанні війни, що дикий чоловік не розбирав багато, чи вбиває дикого звіра чи іншого чоловіка з іншого стада, і їв з однаковим апетитом м'ясо як одного, так і другого (первісне чоловікоідство). Можемо також догадуватися, що найдавніший чоловік не мав ніякої віри, не хоронив своїх мерців, але або пожирав їх сам, або викидав їх диким звірам; на се наводить нас та обставина, що кості найдавнішого чоловіка стрічаються дуже рідко і то не в жадних гробовищах, але або в намулах рік, або в ямах, помішані з кістями диких звірів, що служили стравою тим диким людям; трапляється й так, що людські кості з ніг і рук, у яких був шпик, знаходяться або розлупані та розбиті, або надпалені – виразні сліди, що се відпадки чоловікоїдної кухні.

II

Хто каже «поступ», той каже одним духом дві речі. Одно те, що все на світі змінється, ніщо не стоїть на місці, а друге – не таке певне, більше питання, ніж

твердження: чи змінюється на ліпше, чи на гірше?

Що все на світі змінюється, що ніщо не стоїть на місці, се відомо кожному, се пізнає кожний сам по собі і по своїм оточенню. Але чи ті зміни йдуть на ліпше, чи на гірше, на се вже відповідь не у всіх однакова. Запитайте старого, знемоцілого діда, то він певно скаже вам: «Е, як я був молодий, то ліпше було на світі». Здоровий, сильний чоловік, якому добре ведеться або який доробився чогось в житті, скаже навпаки: «Все йде до ліпшого». Відповідь у таких речах залежить від особистого настрою чоловіка. Старого, немічного та збідованого діда, перед яким видніється отворена могила, даремно було би переконувати, що все ще буде ліпше, а молодий, здоровий та відважний звичайно також не хоче вірити, щоб усе йшло до гіршого. Ну, але поза тим тісним обсягом людського настрою та вподобання, маємо широкое поле тисячолітнього досвіду, людської історії. Що ж вона говорить нам?

У якій світлі вона показує нам той поступ?

Певна річ, коли беремо на увагу сам початок людського розвою, оту добу лупаного та гладженого каменя, дикого стадового життя по лісах та печерах і порівнюємо її з теперішнім людським життям, з часом, коли люди живуть у домах, сплять на подушках, одягаються раз тепло, раз холодно, їздять залізницями, порозуміваються телеграфами та телефонами, вгри- заються в глиб землі, плавають поверх води і попід воду, літають по повітрю і зазирають своїм оком усередину всякого, навіть живого тіла при помочі Рентгенового проміння, – хто схоче порівняти так безпосередньо початок з кінцем, той певно мусить признати, що за тих кільканадцять тисяч літ люди поступили дуже сильно до ліпшого, що поступ веде до добра.

Але коли захочемо придивитися тій справі ближче, слідити крок за кроком, то переконаємося, що ся відповідь не така дуже певна. Візьмімо для проби одну справу, близьку нашому селянинові, справу панщини. Її знесено у нас в р. 1848; е ще живі люди, що зазнали її самі або наслухалися про неї від своїх батьків та дідів. Нині та панщина зробилася страхопудом, яким полохають селян від часу до часу, щоб не спали, щоб боролися за свої права, аби то та пора знов не вернула. Але коли запитаєте старих людей, як їм жилося за панщини, то не один відповість по щирості: «Ой синоньку, говоріть що хочете про ті часи, а таки тоді ліпше було як тепер! Не було такої драчі, податки не були такі великі, не було так тісно на людей. Хоч бувало чоловік і витерпить не одно і намучиться на панщині, а просто жилося якось простовільніше, безпечніше. Не було такої жури

по хатах, ніхто не чував за ті здекуції, ліцитації; євреї не мали такої волі над чоловіком, а хто був працьовитий, панське відробив порядно, та й за своє дбав, той жив як у бога за дверми». Я сам не раз чував від старих людей такі поговірки і мушу признати, що в них є – певно, не вся правда, але трохи правди.

Як із тою нашою панщиною, так із усім людським поступом. Люди йдуть наперед, то правда, знаходять по дорозі все щось нового, але часто й гублять не одно таке, за чим пізніше мусять жалувати. Іноді буває й так, що тратять майже все те, до чого перед тим доробилися сотками літ. Зовсім так, як той, що йде нерівною дорогою, іноді впаде, іноді заблудить і, стративши напрям, верне спорий шмат дороги назад.

Візьміть хоч би такі речі. По багнистих наддністрових лугах, по місцях, куди від незатямого часу стояли ліси, потім квакали жаби, стали потім луки та сіножаті, а люди, коплючи трохи глибші ями, натрапили в різних місцях на сліди мурованого гостинця, робленого з грубого, іноді тесаного каменя, що його, очевидно, спроваджено здалека. Хто, коли, пощо будував той гостинець, про який від тисячі літ люди забули! Ніхто вам сього не скаже. А видно, були люди, що вміли колись так будувати гостинці і мали за що та й пощо класти їх через наші болота. Або ось в Устю над Прутом, у Белелуї та інших селах дощ виполіскує з обривів від часу до часу золоті монети, а в Михалківцях над Дністром віднайдено навіть золоті скарби неоціненної вартості! Розуміється, наші селяни, що знайшли їх, не видівши на своїм віці золота і не знаючи вартості таких речей, попродали ті «бляшки» євреям за пару крейцарів, хоч при ліпшій своїм розумі і якби мали звичай похіснувати та нетиканим зберегти те, чого не вміють оцінити, могли мати за них тисячі, вдесятеро більше, ніж варто те золото на вагу!

Адже графові Дідушицькому, що за пару сот римських закупив більшу частку михалківецького скарбу, давали англічани круглий мільйон римських! Значить, на місці, де тепер живуть нужденні та нетямуші руські селяни, жили колись люди, що робили і вживали оті золоті оздоби!

По безмежних полях-степях нашої України, від Серету та Стрипи аж геть до Дону, стоять мільйони більших і менших могил, валів, круглих мов перстені насипів, тисячі т. зв. городищ, тобто руїни давніх міст, замків, укріплень. Уже близько сто літ люди розкопують ті сліди давніх віків, віднаходять у них свідоцтва про життя-буття людей перед сотками й тисячами літ. У нас і по інших краях, там, де тепер великі ліси або пустелі, віднаходять сліди предковічних копалень, залізних гут та інших подібних гнізд людської праці й цивілізації.

Значить, були часи, коли праця й цивілізація цвіла там, де тепер ліси, дебрі та пусті поля.

По інших краях далеко більші і страшніші приклади на те, що поступ не все буде, але часто руйнує. Стародавній Вавілон, колиска всякої просвіти, що колись уважався раєм світу, нині лежить у руїнах, присипаний піском, який грубою верствою покриває всю країну: де колись були міста, села, сади, палати, бібліотеки, храми та школи, нині повзають гадюки та виють голодні шакали і лише десь-не-десь дрімає вбоге, малолюдне сільце. Зовсім так виглядає, як коли би поступ, що перед многими тисячами літ вийшов відси, загубив дорогу і не міг назад вернути сюди. Те саме бачимо з іншими гніздами старої цивілізації, з Єгиптом, Феніцією, Палестіною, Грецією; всюди там бачимо упадок, спустошення, руїни і нужденних, безтямних потомків колишньої сили і слави. Іспанія ще перед 400 роками була найсильнішою державою на світі, так що іспанський король хвалився, що в його державі сонце ніколи не заходить, бо вона розтягалася на всі часті світу, а нині Іспанія бідна, винищена, темна та безсильна, хоч край її від того часу не спустошений ані татарами, ані турками і жив зглядно спокійно. Або візьміть нашу Русь! Тисячу літ тому вона творила окрему, самостійну державу, що грозила Царгородові, простягала руку по Болгарію, мала зносини з німцями, приймала в Києві французькі посольства і віддавала свою князівну за французького короля. А по 400 літах такого державного життя, коли у нас почало заноситися і на витворення власної просвіти, школи, письменства і всього того, що робить купу людей цивілізованим народом, на нас спадає грім із ясного неба, монгольські орди, і розбивають зачатки нашої цивілізації і кидають нас на довгі століття в кут, у пільму, в неволю та залежність.

І те не лиш у нас так. Коли Колумб відкрив Америку і європейці почали забирати в свої руки той «новий світ», прийшли в такі країни, що були скупо заселені напівдикими людьми і покриті віковичними лісами, а в тих лісах віднайшли руїни величезних будівель, кам'яних палат, храмів, покритих штучними різьбами та оздобами. Хто, коли жив там, коли й через що запустили ті сторони? – сього не знали місцеві дикуни, се лишилося загадкою навіки. На Тихім океані віднайдено острови зовсім безлюдні, покриті штучними, величезними різьбами, що вимагали праці многих і многих поколінь. Ті покоління працювали, а потім із усім своїм знанням, досвідом і надбанням щезли, полишаючи лиш ті кам'яні пам'ятки свого буття. Пощо? Кому?

Певно, поступ був і на тих далеких островах і в тих пралісах, але він, погостювавши тут, покинув сі сторони, і вони запустили. Значить – питає дехто, – чи справді воно на світі все йде до ліпшого?

Та не лише в таких речах, як будівлі, оздоби, багатство бачимо в людській історії то тут, то там упадок, руїни, цокання. Бачимо се також і в справі духовних набутків, умілості, штуки та науки. То ще не велика біда, що нині люди не будують таких будинків, як єгипетські піраміди, не вміють вирізувати з мармуру таких статуй, як вирізували греки, – без сього поступ може йти наперед. Важніше ось що.

Півтори тисячі літ перед народженням Христа жив у Єгипті цар Аменофіс IV. Ще донедавна історики майже нічого не знали про нього, бо на різних будівлях, де були повиковувані назви й діла єгипетських королів, його назва й оповідання про нього були пізнішою рукою знищені. Аж ось недавно віднайдено в однім єгипетським селі, що зветься тепер Тель ель-Амарна, руїни царської палати, від многих віків присипані піском. Розкопуючи ті руїни, віднайдено скриню, повну глиняних табличок, покритих вавілонським письмом. Відчитуючи ті таблички, учені побачили, що мають перед собою цілу канцелярію власне того царя Аменофіса IV, в тім числі його розпорядження та накази, а також листи до нього від різних намісників та урядників у самім Єгипті і в інших краях. І що ж показалося? Показалося, що той Аменофіс був прихильником віри в одного бога, що він не вірив в єгипетських богів, не хотів приносити їм жертв ані молитися в їх храмах, ані шанувати їх жерців, що в Єгипті мали велику силу. Для того він і вибудував собі палату далеко від столичного міста і старався при помочі відданих собі урядників ширити свою, чистішу віру в Єгипті. Наслідок того був такий, що жерці признали його еретиком, викляли його, збунтували його підданих, і коли той фараон умер, опущений усіми в своїй палаті, не справили йому похорону, який справляно іншим царям, полишено його палату на запустіння і навіть ім'я того царя-еретика повисікано з кам'яних написів та реєстрів. І коли нині кожний мусить признати, що віра в одного бога є чимсь вищим і розумнішим від віри в многих богів, а особливо від такої віри, як була в старім Єгипті, де віддавали божу честь бикові, крокодилам, гадюкам, псам і іншим звірам, то треба сказати, що сумний кінець Аменофіса IV і його чистої віри був дуже великою шкодою для Єгипту і для цілої людськості, шкодою, на якій направи прийшлося ждати ще много сот літ, поки така віра у всій її чистоті й величності заблисла в писаннях єврейських пророків.

Або візьмімо інший приклад. Більше як 200 літ перед Христовим Різдвам жили в єгипетському місті Олександрії вчені греки, що, користуючися догмами спостереженнями єгиптян та вавілонців над рухами тіл небесних, затміннями сонця і т.п., дійшли до того погляду, що не сонце обертається довкола землі разом з цілим небом і з усіма звіздами, але навпаки, земля є мала порошина супроти тамтих небесних тіл і разом з місяцем та іншими планетами бігає довкола сонця. Було се величезне наукове відкриття, що могло б було мати безмірні наслідки в житті всіх освічених народів, якби тим ученим грекам було вдалося в'яснити та розширити його скрізь. Але вони не зуміли цього зробити, їх висміяно, їх писання та обрахунки були забуті й затратились, і треба було ще півтори тисячі літ, за ким люди по довгій і тяжкій блуканині дійшли нарешті іншими дорогами до тої самої цілі. Нині думка про те, що земля не є осередком світу, а тільки дрібненькою порошинкою серед інших тіл небесних і разом з цілою купою подібних до неї дрібних брил бігає довкола сонця і разом із сонцем летить кудись у необмежену далекість світового простору, – ця думка є тепер основою новочасної науки, і то не лише науки про сонце й тіла небесні, але також науки про чоловіка й його становище в світі.

Візьмімо ще третій приклад того, як то людський поступ іноді ніби цокається в зад, спочиває довгі віки, аби потім обхідною дорогою дійти до тої цілі, при якій давно-давно був уже, здавалося, дуже близько. Знаємо, що ледве 500 літ тому люди переконалися до очне, що наша земля не плоска тарілка, а куля. Сталося се тоді, коли Колумб відкрив Америку і коли сміливий іспанець Магалієнс (Магеллан) перший обплив землю довкола.

Відкриття Америки було дуже важною подією в історії людського поступу, було початком того прискороного розвою, який називаємо «новочасною добою людськості». А проте нині нема сумніву, що Америка, а бодай деякі часті, були звісні європейцям на пару сот літ перед Колумбом.

Ще в XIII віці по Христі німецькі племена т. зв. нормандців пускалися з найдальше на північний захід висуненого європейського острова Ісландії на захід і знайшли там простору країну, покриту зеленими шпильковими лісами. Вони з-за того й назвали її «Зеленим краєм», або Гренландією, позакладали там численні оселі, міста, побудували церкви, навіть мали там єпископства і школи. Далі на полудне від тої Гренландії вони знайшли другу країну, значно теплішу, де удавався виноград; за те вони й назвали ту країну «Краєм вина», або Вінляндією, і мали там також свої оселі. Ті оселі стояли і розвивалися мало не 200 літ, та нараз сталося щось невідоме, в тих краях постуденіло, поля покрилися льодами,

рослинність вигибла, і норманські оселі десь щезли: мабуть, поселенці з невеличкими виемками повимирали з морозу та з голоду, і початки європейського життя на тих далеких берегах пропали безслідно. Тільки недавно повіднаходжено старі свідоцтва про оселі, а дехто й є тої думки, що й Колумб, який замолоду плавав по Північнім морю, міг знати когось із норманських моряків, одного з тих, що тямив іще дещо про ті країни на далекому заході і передав дещо з того Колумбові.

Але се ще не все. Ми маємо безсумнівні сліди, що вже стародавні греки, а потім римляни мали якісь глухі звістки про існування якоїсь далекої часті світу за Атлантийським морем. Грецький філософ Платон передає нібито оповідання старих єгиптян про велику країну Атлантиду, що лежала нібито на захід за Іспанією і була потім раптово затоплена морем. Та коли хто хоче вважати Платонове оповідання байкою – він і сам не видає його за щирю правду – то вже зовсім не можна вважати байкою ось якої речі. Сімдесят літ по Христовім різдві був у Італії недалеко Рима страшенний вибух вулкана Везувія, який засипав попелом три римські міста, а особливо значне тоді місто Помпею. Аж 18 сот літ пізніше віднайдено сліди тих міст і почато розкопувати їх. Ті розкопи не скінчилися й досі, і відкривають раз у раз нові останки давнього римського життя перед двома тисячами літ. Отже воднім таким розкопанім помпеянським домі, якого стіни всередині були покриті гарними і дуже добре захованими малюнками, знайдено відмальовану таку рослину, що не росте ані в Європі, ані в Азії, ані в Африці, а тільки в середній Америці; вона так і називається американська агава (*Agave americana*). Відки взялася подобизна сеї рослини на помпеянській стіні? Певна річ, мусила колись така американська рослина переплисти океан, а римські моряки, злапавши її на морі або знайшовши десь на березі, привезли її до Рима як свідоцтво про невідомий заморський край десь на заході. І подумати собі, як би то інакше була зложилася людська історія, якби тодішні римляни та греки, йдучи за вказівкою тої агави, пустились були шукати того берега, де вона росла, переплили б океан та добралися до Америки! Але так воно не мало статися; як то кажуть: по бороді текло, а в рот не трапило, – і треба було ще півтори тисячі літ, поки люди, перебувши довгі віки темноти, упадку, різанини – вирвалися зі старої Європи на ширший світ і зуміли обняти своїми раменами всю землю.

З усього того, що ми сказали досі, видно деякі цікаві речі, які слід затямити собі. Перше те, що не весь людський рід поступає наперед. Велика його частина живе й досі в стані коли не повної дикості, то в стані не дуже далекім від неї. Друге те, що той поступ не йде рівно, а якось хвилями: бувають хвилі упадку, якогось знесилля і зневір'я, потім хвиля знов підіймається, знов по якимось часі опадає і так далі. А третє, що той поступ не держиться одного місця, а йде, мов буря, з одного краю до другого, лишаючи по часах оживленого руху пустоту та занепад.

Наскільки можемо тепер зміркувати, уперве звіялася та всесвітня буря на низині Месопотамії, в стороні, де спливаються дві великі ріки Євфрат і Тигр. Маємо певні відомості, що там уже на 6000 літ перед Христом люди вміли будувати цегляні дома і великі міста, храми та укріплення, і що найважливіше – що тут власне винайдено уперве письмо, яке дало людям можливість передавати досвіди й знання одного покоління потомним. Відси пішла та хвиля разом зі знанням письма на два боки – на захід, до Єгипту, де коло р. 4000 перед Христом постає сильна держава і нове, велике огнище цивілізації, і на схід до Індії та Китаю, у яких зав'язки цивілізованого життя сягають трьох або півчетверта тисяч літ перед Христом. Трохи пізніше, ніж до Єгипту, перейшло знання письма та різних вавілонських винаходів до південної Аравії, де особливо одно плем'я пунійців визначилося великою здібністю до плавання по морю. Ті пунійці оселилися з часом також на східнім березі Середземного моря і стали звісними в історії під назвою фінікійців. Не перериваючи зносин зі своєю первісною вітчизною, південною Аравією, вони плавали далеко на південь, поза рівник, і привозили з Південної Африки, званої у них Офіром, золото та слонові зуби, плавали також до Індії і привозили відтам дороге каміння. Се були купці старинного світу. Вони не витворили ніякої своєї цивілізації, так як вавілонці або єгиптяни, але засвоївши собі здобутки їх праці та знання, передавали їх іншим, здібнішим від себе народам. Найздібнішим із сих народів були греки, у яких початки досить високої цивілізації, зі знанням письма, бачимо уже на 2000 літ перед Христом, і то насамперед, здається, на острові Криті, положенім серед моря на дорозі з Азії до Європи.

Перейнявши від фінікіян, а потім від єгиптян та вавілонців їх умілості, греки зуміли розвинути все те дуже високо, збагатити новими винаходами, зробити добром широкого загалу. То був великий крок наперед, бо в Вавілоні та в Єгипті знання було власністю тільки одної пануючої верстви, жерців, купців та царських прибічників; маса робочого народу жила в темноті, бідності та притиску. Греки перші зробили знання власністю широкої маси народу. І ось маєте причину, для чого в Вавілонії, а потім у Єгипті й Фінікії колишня сила поступу по якимось часі вигасла. Коли великі війни та завоювання підрізали пануючу верству, коли

купцям урвалися торговельні зносини з іншими краями, наступив разом з упадком панів також упадок знання, науки й штуки. Давніх писань потомки не вмiли читати; темнота й здичiння, мов повiнь, заливали старi огнища науки й освiти; старi храми розпадалися в руiни, старi пам'ятки, книжки та цiлi бiблiотеки покривалися пилом, що за пару тисяч лiт утворив верству грубу на кiлька сажнiв, i треба було звиш двох тисяч лiт та нечуваних висилкiв людської догадливостi, аби знов вiдкопати, вiдчитати i зрозумiти тi свiдоцтва прастарої старовини людського поступу.

Вiд часу передання фiнiкiйцями початкiв азiйської освiти грекам, починає головне огнище поступу переходити зi сходу на захiд, з Азiї до Європи. Але пройшло ще пiвтори тисячi лiт, поки та Європа, а властиво маленька Грецiя, змогла настiльки поступити наперед, щоб у боротьбi з Азiєю опертися ii величезнiй силi, а незабаром потiм i зовсiм завоювати струпишiли вже огнища старої цивiлiзацiї – Фiнiкiю, Єгипет, Вавiлонiю, Ассiрiю й Персiю. Сього доконав один чоловiк, Олександр Великий, Король Македонiї; вiдтепер грецька освiта робиться тим сонцем, що освiчує весь свiт, схiд i захiд, мiшаючи своє промiння з дотлiваючою загравою старинних азiйських та єгипетських огнищ.

На грецькiй освiтi (з примiшкою фiнiкiйської, давно вперед переданої етрускам) вирости й римляни, народ у освiтi недалекий, але зате незрiвнянний у твореннi та фундуваннi того, чого бракувало дотепер освiченим народам, а власне державного життя, основанийого не на самоволi володаря, жерцiв чи воякiв, а на законi, ухваленому загалом горожан, на докладнiм обмежуваннi права кожного горожанина i на можностi для нього боротьби за заховання i розширювання того права. I ось силою своєї органiзацiї римляни швидко, крок за кроком, завойовують Италiю, Испанiю, Карфагену, далi Грецiю й Македонiю, нинiшню Францiю, а потiм Єгипет, Малу Азiю, Сiрiю, аж по Євфрат, тобто бiльше-менше всi огнища давньої освiти. Всюди вони несуть свою державну органiзацiю, своє римське право, свою полiцiю та свої встанови, але притiм шанують властивостi кожного народу, його релiгiю й мову, дозволяють iм розвиватися, як самi знають. Особливо вийшло се на користь грецькiй науцi, що перед тим пiд опiкою наступникiв Олександра Македонського в Єгиптi, Сiрiї та Малiй Азiї розвивалася невпинно i дiйшла високого ступня. Пiд римським пануванням та наука робиться спiльним добром усього свiту: грецькi школи постають не лише в Олександрiї, Пергамi та Антiохiї, але також у Римi, Марсиллiї i скрiзь там, де оселяються римляни.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Купити: <https://tn.knigapoisk.com/ivan-franko/scho-take-postup>

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)